

Бүлэг 5

ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСАГ

5.1. Дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал

5.2. Түүхий эдийн зах зээлийн хандлага

5.3. Олон улсад 2024 онд зарлагдсан индексүүд

5. ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСАГ ТОЙМ

Дэлхийн эдийн засгийн өсөлт 2024 онд 3.3 хувьд хүрсэн хэдий ч геополитикийн тогтворгүй байдал, худалдааны дайны өрнөлтэй холбоотойгоор дэлхийн дахинд тодорхой бус байдал өндөр байна.

5.1. Дэлхийн эдийн засаг

89. Дэлхийн эдийн засгийн өсөлт тогтворжив.

Цар тахал, үнийн өсөлт, геополитикийн тогтворгүй байдал зэрэг сүүлийн жилүүдэд тохиосон хүндрэлүүдийн нөлөө саарч, дэлхийн эдийн засаг 2024 онд 3.3 хувиар өслөө. Гэсэн хэдий ч эдийн засгийн өсөлт цар тахлаас өмнөх 2000-2019 оны түүхэн дундаж өсөлт болох 3.7 хувиас бага байна. Өнгөрсөн онд дэлхийн бараа, үйлчилгээний худалдааны өсөлт 3.8 хувьд хүрч өмнөх оноос 2.8 нэгж хувиар өссөн бол дундаж инфляц 2024 онд 5.7 хувьд хүрч, өмнөх оноос 1 нэгж хувиар буурсан байна.

90. Дэлхийн эдийн засагт тодорхой бус байдал өндөр байна.

Хэдийгээр өнгөрсөн 2024 онд дэлхийн эдийн засаг тогтворжих хандлага ажиглагдсан ч 2025 он эхэлснээс хойш эрчимтэй өрнөж буй геополитикийн тогтворгүй байдал, худалдааны дайны нөхцөл байдалтай холбоотойгоор дэлхийн тодорхой бус байдлын индекс (World Uncertainty Index)-ийн үзүүлэлтээр дэлхийн тодорхой бус байдал цар тахлын дараах хамгийн өндөр түвшинд хүрээд байна. Үүнтэй холбоотойгоор ОУВС дэлхийн эдийн засгийн 2025 оны өсөлтийн төсөөллийг 3.3 хувиас 2.8 хувь, 2026 оны өсөлтийн төсөөллийг 3.3 хувиас 3.0 хувь болгож, 2025 оны 1 дүгээр сард зарласан төсөөллөөс тус тус 0.5 нэгж болон 0.3 нэгж хувиар бууруулаад байна. Худалдааны дайны цар хүрээ улам бүр тэлж болзошгүй байгаа нь дэлхийн эдийн засгийн идэвхжилийг хязгаарлах, инфляцыг өдөөх эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна. Түүнчлэн, БНХАУ-ын үл хөдлөх салбарын уналт, ОХУ-Украины дайн болон Ойрхи Дорнодын тогтворгүй байдал зэрэг эдийн засаг, геополитикийн тогтворгүй байдал зэрэг эрсдэлүүд дэлхийн эдийн засгийн төлөвийг муутгаж болзошгүй байна.

91. БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт саарав.

БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт 2024 онд 5.0 хувь

гарч, тус улсын засгийн газрын зорилтот түвшинд хүрсэн хэдий ч үл хөдлөх хөрөнгийн салбар уналттай, дотоод эрэлт сул хэвээр байгаа нь эдийн засгийн идэвхжилийг хязгаарлаж байна. БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлтийг ОУВС 2025 болон 2026 онд 4 хувь байх төсөөллийг 2025 оны 4 дүгээр сард зарлаад байна. Гэсэн хэдий ч худалдааны дайнтай холбоотой тодорхой бус байдал өндөр хэвээр байгаа нь БНХАУ-ын эдийн засгийн төлөвт сөргөөр нөлөөлж байна.

92. Евро бүсийн эдийн засаг 2024 онд 0.8 хувиар тэллээ.

Бүсийн эдийн засгийн 30 орчим хувийг бүрдүүлдэг ХБНГУ-ын аж үйлдвэрийн салбарын идэвхжил сул хэвээр байгаа нь эдийн засгийн өсөлтийг хязгаарлаж байна. Худалдааны дайнтай холбоотойгоор эдийн засгийн өсөлт 2025 онд 0.8 хувьд хадгалагдах бол 2026 онд бодит цалингийн өсөлт, ХБНГУ-ын төсвийн тэлэлтийн нөлөөгөөр бүсийн өсөлт 1.2 хувьд хүрч эрчимжинэ гэж ОУВС тооцоолж байна.

93. Хэрэглээ, хөрөнгө оруулалтын өсөлтийн нөлөөгөөр АНУ-ын эдийн засаг 2024 онд 2.8 хувиар тэллээ.

Үнийн өсөлт болон хөдөлмөрийн зах зээлийн төлөв байдалтай уялдуулан Холбооны нөөцийн банк бодлогын хүүг 2024 онд 3 удаа бууруулаад байна. Худалдааны дайн, бодлогын тодорхой бус байдал болон эрэлт буурах төлөвөөс шалтгаалан ОУВС тус улсын эдийн засгийн 2025 оны өсөлтийн төсөөллийг 1.8 хувь, 2026 оны өсөлтийн төсөөллийг 1.7 хувь болгож, өмнөх төсөөллөөс тус тус 0.9 нэгж хувь болон 0.4 нэгж хувиар бууруулаад байна. Тус улсын өрнүүлж буй худалдааны дайны цар хүрээ улам бүр нэмэгдэж байгаа нь АНУ төдийгүй дэлхийн худалдаа, хөрөнгө оруулалтын урсгал хумигдах, инфляц өсөх эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна

5.2. Түүхий эдийн зах зээл

94. Зэс, алтнаас бусад голлох түүхий эдийн үнэ 2024 онд буурлаа. Өнгөрсөн жилүүдэд Ковид-19 цар тахал, Украин дэх цэргийн үйл ажиллагаа, ойрх дорнод дахь мөргөлдөөн, гадаад улсуудын өндөр инфляцын зэргүүд нь глобал орчинд тогтворгүй байдлыг бий болгож, түүхий эдийн үнэ өндөр хэлбэлзэлтэй байлаа. Харин 2024 онд дэлхийн эдийн засаг тогтворжиж, голлох түүхий эдийн нийлүүлэлт нэмэгдсэнээр зэс, алтнаас бусад голлох түүхий эдийн үнэ буурлаа.

95. Лондоны металлын бирж дэх цэвэр зэсийн дундаж үнэ 2024 онд 9,145 ам.доллар/тонн болж, өмнөх оны эцсээс 8.8 хувиар өссөн байна. Томоохон зэсийн уурхайнууд олборлолтоо бууруулж, зардлаа багасгаж эхэлснээр богино хугацаанд нийлүүлэлтийн тогтворгүй байдал бий болж зэсийн үнэ өсөхөд голлон нөлөөллөө. Цаашид, цахилгаан автомашин, сэргээгдэх эрчим хүчний салбарын өсөлтөөс шалтгаалан эрэлт зэсийн эрэлт нэмэгдэж үнэ өсөхөөр байна.

96. Австралийн сайн чанарын коксжих нүүрсний дундаж үнэ 2024 онд 243 ам.доллар/тонн болж, өмнөх оны эцсээс 26.3 хувиар буурсан байна. Индонези, Австрали, Өмнөд Африк зэрэг томоохон нүүрс экспортлогч орнууд олборлолтоо нэмэгдүүлснээс гадна Хятадын үл хөдлөх хөрөнгийн салбар үргэлжлүүлэн хямарсаар байгаа нь коксжих нүүрсний үнэ буурахад голлон нөлөөллөө. Цаашид, дэлхийн зах зээл дэх коксжих нүүрсний нийлүүлэлт нэмэгдэх төлөвтэй байгаагаас гадна Хятадын үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын хямрал

сэргэх төлөвгүй байгаа тул коксжих нүүрсний үнэ буурахаар байна.

97. Лондоны металлын бирж дэх Алтны дундаж үнэ 2024 онд 2,389 ам.доллар/тонн болж, өмнөх оны эцсээс 23.0 хувиар өссөн байна. АНУ-ын холбооны нөөцийн банк бодлогын хүүгээ 2024 онд хэд хэдэн удаа бууруулсан алтны эрэлтийг нэмэгдүүлж улмаар үнэ өслөө. Цаашид, геополитикийн эрсдэл өндөр байгаа энэ орчинд алтны үнэ үргэлжлүүлэн өсөхөөр байна.

98. 62 хувийн агууламжтай төмрийн баяжмалын дундаж үнэ 2024 онд 110 ам.доллар/тонн болж, өмнөх оны эцсээс 8.0 хувиар буурсан байна. Австрали, Бразил зэрэг улсуудын нийлүүлэлт нэмэгдсэн, Хятадын үл хөдлөх хөрөнгийн салбар сэргэж чадахгүй байгаа зэрэг нь төмрийн баяжмалын үнэ буурахад голлон нөлөөллөө. Цаашид, Хятадын үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын хямрал сэргэх төлөвгүй байгаагаас гадна Австрали, Бразил зэрэг улсуудын олборлолт тогтвортой өсөхөөр байгаа тул төмрийн баяжмалын үнэ буурахаар байна.

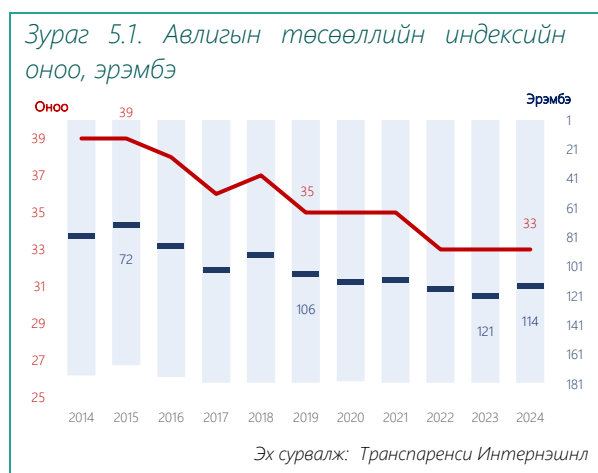
99. Брент төрлийн газрын тосны дундаж үнэ 2024 онд 75 ам.доллар/баррель болж, өмнөх оны эцсээс 1.3 хувиар буурсан байна. АНУ, Канад, Бразил улсууд дахь газрын тосны олборлолт нэмэгдсэнээс гадна Хятадын эдийн засгийн өсөлтийн удаашрал зэрэг нь газрын тосны үнэ буурахад голлон нөлөөллөө. Цаашид, Хятадын эдийн засгийн өсөлтийн удаашралаас шалтгаалан газрын тосны үнэ буурахаар байна.

5.3. Олон улсад зарлагдсан индексүүд

100. Авлигын төсөөллийн индекс:

Монгол Улс 2024 онд Авлигын төсөөллийн индексээр⁷ дэлхийн 180 орноос 114 дүгээрт жагсаж, өмнөх оноос 5 байраар урагшиллаа. Панам, Филиппин, Египет, Эквадор зэрэг улсын үнэлгээ дунджаар 2.1 оноо буурснаар манай улс авлигын үзүүлэлтээр эдгээр улсуудын өмнө эрэмбэлэгдэж байр ахих гол шалтгаан болжээ.

Монгол Улс 2024 онд Авлигын төсөөллийн индексээр 33 оноо авсан нь дэлхийн дунджаас 10 оноо, бүс нутгийн дунджаас 12 оноогоор бага байгаа бөгөөд 10 жилийн өмнөх үнэлгээтэй харьцуулахад 6 оноо буурч, эрэмбэ 34 байраар ухраад байна (Зураг 5.3).

Авлигыг шууд хэмжихэд хүндрэлтэй байдаг тул санал асуулга, шинжээчдийн үнэлгээгээр авлигын төсөөлж буй түвшинг хэмждэг билээ. Иймд авлигын асуудлууд олон нийтэд ил болох үед индексийн үнэлгээ буурах үзэгдэл ажиглагдаж болох талтай. Тухайлбал, 2018 онд оффшор дансны хэрэг, 2020 онд ЖДҮХС-ийн хэрэг, 2023 онд нүүрсний хулгайн хэрэг олон

нийтийн дунд шуугиан тарьсан үед авлигын индекс тус тус 2 оноогоор буурч байжээ.

Авлигын төсөөллийн индексийн Монгол Улсын үнэлгээг 8 эх сурвалж бүхий судалгаа, тайлангийн авлигатай холбоотой хэсгийн үнэлгээгээр дундажлан тооцсон байна. Эх сурвалж бүрээр харвал авлигын хяналт, хариуцлага тооцох тогтолцоо /Шилжилтийн индекс, Бертельсманн сан/, гүйцэтгэх, хууль тогтоох, шүүх байгууллагын албан хаагчдын авлига /Төрийн зарчимт ёсны индекс, Шударга ёсны төсөл/, улс төрийн авлигын түвшин /Олон улсын эрсдэлийн тайлан, PRS групп/ гэсэн үзүүлэлтийн үнэлгээ сайжирчээ. Харин шүүхийн шийдвэр, үйл явцад нөлөөлөх зорилготой аливаа төлбөр, хахууль өгөх байдал /Ардчиллын индекс, V-Dem/, авлигын дарамт, төсвийн хөрөнгө завших /Удирдах албан тушаалтны санал асуулга, Дэлхийн эдийн засгийн форум/, улс төрөөс хараат бус байдал /Улс орнуудын эрсдэлийн үнэлгээ, EIU/, авлига байдаг эсэх /Дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлан, IMD/, авлигын дарамт буюу бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд авлига нэхэх нөхцөл байдал /Бизнес орчин, эрсдэлийн үнэлгээний тайлан, S&P/ гэсэн үзүүлэлтүүдийн үнэлгээг бууруулсан байна. Үүнээс дүгнэвэл авлигатай тэмцэх институтийн зохицуулалт, хариуцлагын тогтолцоонд ахиц гарсан ч бизнесүүдэд тулгардаг авлигын дарамт, шүүхийн хараат бус байдлаар бодит үр дүн хараахан гараагүй байна гэж дүгнэж болохоор байна. Гэсэн хэдий ч манай улсын үнэлгээний хувьд зарим эх сурвалжийн онооноос зөрөх⁸, зарим үзүүлэлтийн дата мэдээлэл олон нийтэд нээлттэй тавигдаагүй

⁷ Транспаренси Интернэшнл олон улсын байгууллагаас тооцоолон гаргадаг тус индекс нь дэлхийн улс орнуудын төсвийн зарцуулалт, эрх мэдлээ урвуулан ашиглах байдал, авлигын гэмт хэрэгт хариуцлага тооцох тогтолцоо зэрэг үзүүлэлтийг 13 орчим эх сурвалжийн судалгаа, тайланд үндэслэн тооцдог байна. Тус индексийг 0-100 онооны хооронд үнэлж гаргадаг бөгөөд индекс 100-д ойртох тусам авлигын төсөөлж буй түвшин бага, 0-д ойртох тусам авлига их байна гэж үздэг.

⁸ Бертельсманн сангийн Шилжилтийн индекс дэх авлигын хяналт, хариуцлага тооцох тогтолцооны үзүүлэлтийн үнэлгээ дээшилсэн, харин S&P-ийн Бизнес орчин, эрсдэлийн үнэлгээний тайлангийн авлигын дарамтын үнэлгээ буурсан гэж үнэлэгдсэн ч эдгээр индексүүдийн авлигатай холбогдох асуултуудын үнэлгээ өмнөх оноос өөрчлөгдөөгүй байна.

байх⁹ нь индексийг илүү нарийвчлан харж дүгнэлт хийхэд хязгаарлалт болж байгааг дурдах нь зүйтэй.

Индекс тооцсон улсуудын 2/3 нь 50-аас бага үнэлгээ авч, авлигын асуудал дэлхий дахинд тулгамдсан асуудлын нэг болж байна. Баруун Европ, Европын Холбооны улсууд авлигын үзүүлэлтээр сайн үнэлэгддэг ч 2024 онд бүс нутгийн дундаж оноо өмнөх оноос 1 оноогоор буурч 64 болжээ. Харин Саб-Сахарын Африкын улсууд авлигын үзүүлэлтээр хамгийн сул (33 оноо) байна. Америк тив (42 оноо), Ази номхон далайн бүс (44 оноо), Зүүн Европ, Төв Ази (35 оноо), Ойрх дорнод, Хойд Африк (39 оноо)-т авлигын үзүүлэлт мөн л ахицгүй, бүс нутгийн дундаж оноо буурах хандлага ажиглагдаж байна. Иймд Авлигын эсрэг тэмцлийг тэргүүлэх, урт хугацааны зорилт болгож, тодорхой арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхийг Транспаренси Интернэшнлээс улс орон, олон улсын байгууллагуудад уриалжээ.

Улсаар авч үзвэл, дэлхийд авлигын үзүүлэлтээр тэргүүлэгч байр сууриа Европын Холбооны улсууд болон Сингапур улс хадгалсаар байна. Европын Холбооны улс орнуудад төрийн үйл ажиллагааны ил тод байдал, олон нийтийн хяналт илүү хөгжсөн байх бол Сингапурт хатуу ялын бодлогыг авлигын гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд ашиглаж байна. Харин зэвсэгт мөргөлдөөний нөхцөл байдалд байгаа Өмнөд Судан, Сомали, Венесуэл, Сири, Йемен зэрэг улсууд индексээр сүүл мушгиж байна.

101. Хуулийн засаглалын индекс:

Дэлхийн шударга ёсны төслөөс жил бүр гаргадаг Хуулийн засаглалын индекс¹⁰ (Rule of Law Index)-ээр Монгол Улс 2024 онд үнэлгээнд хамрагдсан

⁹ Авлигын төсөөллийн индексийн аргачлалд EIU-ийн Улс орнуудын эрсдэлийн үнэлгээнд төсвийн зарцуулалт, ил тод байдал, төсвийн хараат бус байдал, шүүх, төрийн албаны томилгооны улс төрөөс хараат бус байдал, хахуулийн түвшин зэрэг 8 үзүүлэлтийн үнэлгээг ашигладаг талаар дурдсан хэдий ч тус дата, мэдээлэл олдоогүй болно.

142 улсаас 66 дугаарт эрэмбэлэгдэж 2 байр ухарлаа. Хэдийгээр манай улсын зарим үзүүлэлт бага зэрэг сайжирч, оноо өмнөх онтой ижил 0.53 үнэлэгдсэн ч бусад улс илүү сайжирсны улмаас манай улсын эрэмбэ ухарсан байна.

Монгол Улсын үнэлгээг индексийн бүлэг тус бүрээр доорх хүснэгт (Хүснэгт 3)-д харуулав.

Хүснэгт 5. Хуулийн засаглалын индексийн Монгол Улсын оноо, эрэмбэ, бүлгээр

Бүлэг	2023		2024	
	Оноо	Байр	Оноо	Байр
Засгийн газрын эрх мэдлийн хязгаарлалт	0.53	#71	0.53	#69▲
Авлигагүй байдал	0.42	#86	0.43▲	#83▲
Засгийн газрын нээлттэй байдал	0.49	#74	0.49	#73▲
Үндсэн эрх	0.56	#69	0.56	#69=
Хэв журам ба аюулгүй байдал	0.76	#58	0.76	#58=
Зохицуулалтын хэрэгжилт	0.48	#79	0.49▲	#75▲
Иргэний шударга ёс	0.54	#66	0.54	#65▲
Эрүүгийн шударга ёс	0.48	#58	0.48	58=
Нэгдсэн индекс	0.53	#64	0.53	#66▼

Засгийн газрын эрх мэдлийн хязгаарлалт бүлэг өмнөх оны адил 0.53 оноо авсан ч өмнөх оны үзүүлэлтээс 2 байр урагшлан 69 дүгээрт эрэмбэлэгдлээ. Тус бүлгийн үзүүлэлтийг задалж харвал төрийн албан хаагчид ёс зүйн зөрчил гаргасан тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэдэг тогтолцоо өмнөх үеэс сайжирсан гэж дүгнэжээ. Энэ хүрээнд хийгдсэн томоохон ажлаас дурдвал Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн тухай хуулийг 2023 оны 5 дугаар сарын 4-ний өдөр батлан

¹⁰ Хуулийн засаглалын индексийг нийт 0-1 онооны хооронд үнэлдэг бөгөөд индекс 1-д ойртох тусам хууль дээдлэх байдал сайн, 0-д дөхөх тусам хууль дээдлэх байдал сул гэж үздэг.

хэрэгжүүлж байгаа нь төрийн албан хаагчид нийтлэг мөрдөх ёс зүйн хэм хэмжээ, шаардлагыг тогтоож, түүнийг сахин мөрдүүлэх, хэрэгжүүлж хэвшүүлэх механизмыг бий болгох суурийг тавьсан. Засгийн газрын нээлттэй байдал бүлэг мөн адил өмнөх онтой ижил 0.49 оноо авч, 1 байр урагшлан 73 дугаарт эрэмбэлэгджээ. Тус бүлгээр хууль тогтоомж, засгийн газрын мэдээллийг олон нийтэд ил тод мэдээлэх, мэдээлэл авах эрх, иргэний оролцоо, гомдлын механизмууд гэсэн үзүүлэлтүүдийг хэмждэг байна.

Тайлант онд оноо ахисан бүлэгт Авлигагүй байдал болон Зохицуулалтын хэрэгжилт бүлэг орсон байна. Авлигагүй байдал бүлэг өмнөх оны үзүүлэлтээс 0.1 оноо ахиж 0.42 оноо авснаар 83 дугаарт эрэмбэлэгдэн 3 байр урагшилсан байна. Үүнд төрийн албан хаагчид албан тушаалаа урвуулан ашиглах явдал буурсан нь эергээр нөлөөлсөн гэж дүгнэжээ. Зохицуулалтын хэрэгжилт бүлэг 0.49 оноогоор 75 дугаарт эрэмбэлэгдэж 4 байр ахисан үзүүлэлттэй байна. Бүлгийн үзүүлэлтээр задлан харвал засгийн газрын зохицуулалтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх, захиргааны шийдвэр гаргалтад удаашралгүй ажиллах гэсэн үзүүлэлтүүдээр дэлхийн дунджаас өндөр үнэлгээтэй байна. Мөн төрийн зохицуулалтыг ямар нэг нөлөөлөлгүйгээр шууд хэрэгжүүлж буй байдал сайжирсан, захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим өөрчлөлтүүд, захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх үйл ажиллагааг үндэслэлгүйгээр

хойшлуулах явдал буурсан нь эергээр нөлөөлсөн байна.

Оноо, байр хэвээр хадгалагдсан бүлгүүдийн тухайд үндсэн хуулиар баталгаажсан хүний эрхийг дээдлэх байдал, энэ нь бодит амьдрал дээр хэр хангагдаж байгааг хэмждэг Үндсэн эрх бүлэг 0.56 оноо, 69 дүгээр байрт, хувь хүний болон өмчийн аюулгүй байдал хэр хангагдаж байгааг хэмждэг Хэв журам ба аюулгүй байдал бүлэг 0.76 оноо, 58 дугаар байрт, Эрүүгийн шударга ёс бүлэг 0.48 оноо, 58 дугаар байрт эрэмбэлэгдсэнээр оноо, байр хадгалагдлаа. Эрүүгийн шударга ёс бүлэгт засан хүмүүжүүлэх тогтолцоо гэмт хэргийн бууралтад эергээр нөлөөлөх байдал сайжирсан, хуулийн дагуу яллагдагчийн эрх сайжирсан нь ахиц авчирсан байна. Гэвч эрүүгийн тогтолцооны шударга ёс болон шүүн таслах ажиллагааны үр дүнтэй байдал буурсан, эрүүгийн тогтолцоо дахь авлигын түвшин, хараат бус байдал нэмэгдсэн нь сөрөг нөлөө үзүүлсэн гэж үнэлэгджээ.

Манай улс 2024 онд тус индексийн иргэний шударга ёс бүлэгт 0.54 оноо авч, 142 орноос 62-т эрэмбэлэгдсэн нь өмнөх оноос 1 байр ахисан үзүүлэлт боллоо. Энэ нь иргэний шударга ёс авлигаас ангид байдлын үзүүлэлт сайжирсантай холбоотой байна. Гэсэн хэдий ч иргэний хэргийн шийдвэрлэлт удааширч, иргэний шударга ёс төрийн зохисгүй нөлөөллөөс ангид байх зарчим сулран, хэрэгжилтийн үр нөлөө буурсан нь тухайн бүлгийн өсөлтийг хязгаарласан байна.

Шигтгээ 4. Бизнес эрхлэх орчны үнэлгээ

Бизнесийн орчныг үнэлдэг индексүүд нь улс орнуудын бизнес эрхлэх орчны чанарыг харьцуулж, сайжруулах шаардлагатай чиглэлийг тодорхойлоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Манай улс Дэлхийн банкнаас гаргадаг Бизнес эрхлэхүй (Doing Business)-н индексээр 2020 онд 190 орноос 81 дүгээр байранд эрэмбэлэгдсэн. Тус индекс 2020 оноос хойш дахиж зарлагдаагүй явсаар мэдээлэл цуглуулах хүрээг өргөтгөн, судалгаан дахь чанарын үзүүлэлтүүдийг нэмэгдүүлж 2024 оноос Бизнес бэлэн (B-Ready буюу Business Ready) нэрээр дахин зарлаж эхэлсэн (манай улсыг 2026 оноос үнэлнэ) байдаг. Бизнес эрхлэхүйн индексийн шалгуур үзүүлэлтүүдийг судалж үзвэл дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 6. Бизнесийн эрхлэхүйн индексийн Монгол Улсын оноо, эрэмбэ, шалгуур үзүүлэлтээр

	Оноо	Байр	Децил
Бизнес эхлүүлэх	86.9	#100	VI
Барилгын зөвшөөрөл	78.2	#29	II
Эрчим хүч холболт	54.9	#152	IX
Өмч бүртгүүлэх	74.1	#50	III
Зээл авах	80	#25	II
Жижиг хөрөнгө оруулагчдын эрх ашгийн хамгаалал	68.3	#25	II
Татвар төлөлт	77.3	#71	IV
Гадаад худалдаа	66.9	#143	VIII
Гэрээний хэрэгжилт	61.4	#75	IV
Төлбөрийн чадваргүй байдал	29.4	#150	VIII
Нэгдсэн индекс	67.7	#81	V

Бизнес эхлүүлэх үзүүлэлтээр 190 орноос 100 дугаарт жагссан байна. Одоогийн байдлаар манай улсын хувьд шинэ бизнес бүртгүүлэхэд 7 үе шат дамжиж, 10 хоног зарцуулж байх бол 14 дүгээрт жагссан Эстони улс 3 үе шатаар 3.5 өдөрт бүртгүүлж байна.

Бизнес эхлүүлэхэд тулгардаг бэрхшээлийн нэг нь тусгай зөвшөөрөл авах үйл явц байдаг. Тусгай зөвшөөрлийн үйл ажиллагааг цахимжуулах ажил үргэлжлэн явагдаж тусгай зөвшөөрлийн нэгдсэн систем (www.license.mn)-д одоогоор 30 яам, агентлаг холбогдоод байгаа боловч зөвшөөрөл олгох хугацаа харилцан адилгүй байна. Тухайлбал, дунджаар Гаалийн ерөнхий газар 67 хоног, Эрүүл мэндийн яам 54 хоног, Боловсролын яам 49 хоног зарцуулж байна.

Эрчим хүчинд холбогдох үзүүлэлтээр Монгол Улс 190 орноос 152 дугаар байранд буюу IX децилд эрэмбэлэгдсэн нь манай улсын хувьд хамгийн сул үзүүлэлт болжээ. Бизнесүүд эрчим хүчинд холбогдоход одоогоор 8 үе шат дамжиж, дунджаар 51 хоног зарцуулж байна. Үүнээс гадна цахилгаан хангамжийн найдвартай байдал, цахилгаан тасалдал нь бизнесийн орчинд сөргөөр нөлөөлж байна.

Өмч бүртгүүлэх үзүүлэлтээр 190 орноос 50 дугаар байранд эрэмбэлэгдэж байна. Манай улсад үл хөдлөх хөрөнгийн бүртгэл 5 үе шатаар дамжин хийгдэж, 11 өдөр зарцуулдаг бол энэхүү үзүүлэлтээр 1 дүгээрт жагссан Катар улсын хувьд ганц шаттай, ганц л өдөр зарцуулдаг байна. Түүнчлэн газар өмчлөлийн мэдээллийн ил тод бус байдал, бүртгэлийн системийн уялдаа сул, гомдол гаргах хараат бус механизм байхгүй зэрэг нь оноо алдах хүчин зүйлс болжээ.

Зээл авахтай холбоотой үзүүлэлтээр 190 орноос 25 дугаар байранд буюу харьцангуй сайн үнэлгээтэй боловч зээлийн хүү өндөр байгаа нь томоохон асуудал болж байна. Зээлийн хүү өндөр байгаа шалтгаан нь зах зээл дээр илүүдэл мөнгө ихтэй, инфляц өндөр байгаатай холбоотой. Төв банк бодлогын хүүг бууруулахад илүүдэл мөнгө зах зээлд орж, инфляцын эрсдэл нэмэгддэг. Иймд зах зээл дээрх мөнгөний нийлүүлэлтийг хязгаарлах, төв банкны алдагдлыг бууруулах шаардлагатай байна.

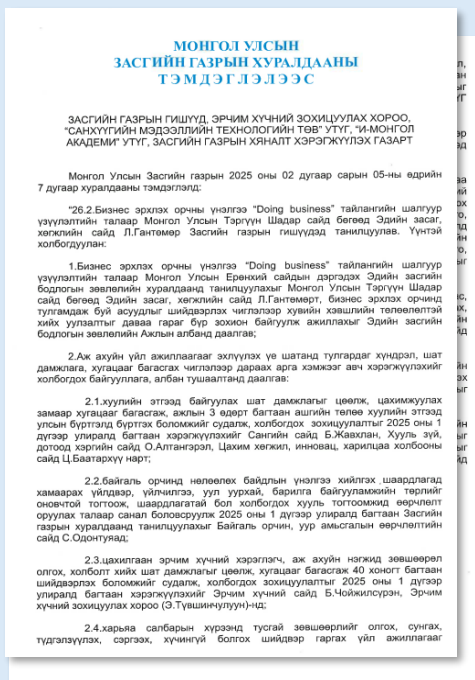
Татварын орчны үзүүлэлтээр 190 орноос 71-т бичигдсэн. Татварын орлогын ДНБ-д эзлэх хувь хамгийн сүүлд шинэчилж зарлагдсан хугацаа буюу 2022 оны байдлаар Вьетнам, Казакстан зэрэг улсад 20 хувьд хүрэхгүй байх бол манай улсад 25 хувь, 2024 оны байдлаар 34 хувьд хүрч өссөн үзүүлэлттэй байна. Мөн татаас, дэмжлэгийн үр ашиггүй байдал зах зээлийн гажуудал үүсгэж, бизнесийн орчныг хязгаарлаж байна. Жишээлбэл, 2007 оноос хойш хөдөө аж ахуйн салбарт хэрэгжүүлсэн 12 хөтөлбөрийн ихэнх нь анхны зорилгодоо хүрээгүй¹¹ гэж дурджээ.

Бизнес эрхлэхүйн индексийн гадаад худалдааны хэсэгт манай улс 190 орноос 143 дугаар байранд жагссан нь голчлон экспорт хийхэд хилийн зохицуулалтын шаардлага биелүүлэх хугацаа, баримт бичгийн шаардлага хангах хугацаа урт байгаа нь нөлөөлжээ. Экспортын бичиг баримт бүрдүүлэхэд 168 цаг, хил нэвтрэхэд 134 цаг, импортын бичиг баримт бүрдүүлэхэд 115 цаг зарцуулж байгаа талаар индексийн тайланд дурдсан байна.

¹¹ “Хөдөө аж ахуйн дэмжлэг, урамшууллын судалгааны тайлан”, НҮБХХ, 2023

Гэрээний хэрэгжилт үзүүлэлтээр 190 орноос 29 дүгээр байранд жагсаж байна. Уг хэсгийн шүүхийн процесстой холбоотой индекс хамгийн муугаар үнэлэгдсэн байна. Энэ нь тухайлбал, зөвхөн арилжааны хэрэг хянан шийдвэрлэх шүүхийн нэгжтэй эсэх, бага үнийн дүн бүхий нэхэмжлэлтэй хэргийг хялбараар шийдэх механизмтай эсэх, хэрэг шийдвэрлэх цахим арга хэрэгсэлтэй эсэх, шүүхийн автоматжуулалт зэрэг үзүүлэлтүүдтэй холбоотой байна. Иймд шүүхийн үйл ажиллагааны үр ашгийг нэмэгдүүлэх, хараат бус байдлыг сайжруулах шаардлагатай байна.

Төлбөрийн чадваргүйдлийг шийдвэрлэх үзүүлэлтээр манай улс хойгуур буюу VIII децилд жагсжээ. Тус тайланд шүүхээр дамжин бизнесийн зээл, авлага барагдуулахад 4 жил зарцуулдаг, маргаан шийдвэрлэх хугацаанд нийт зээл, авлагын 15 хувийг шүүхийн зардалд зарцуулж, зээл, авлагын 18.2 хувийг эргүүлэн олж авдаг нь бизнес эрхлэгчдэд хүндрэл учруулдаг байна.

Засгийн газрын хуралдааны 2025 оны 02 дугаар сарын 05-ны өдрийн 7 дугаар хуралдааны тэмдэглэл

Эдийн засаг, хөгжлийн яамнаас бизнесийн орчны үнэлгээг судалж Засгийн газрын 2025 оны 02 дугаар сарын 05-ны өдрийн хуралдаанд танилцуулснаар дээр дурдсан зарим үзүүлэлтийг сайжруулах талаар тусгасан хуралдааны тэмдэглэл гарч холбогдох байгууллага, албан тушаалтанд үүрэг, даалгавар өгөгдөөд байна. Үүнд:

- Хуулийн этгээд байгуулах шат дамжлагыг цөөлж, цахимжуулах, ажлын 3 өдөрт багтаан ашгийн төлөө хуулийн этгээд улсын бүртгэлд бүртгэх;
- Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийлгэх бизнесийн төрлийг цөөлж оновчтой тогтоох;
- Цахилгаан эрчим хүчинд холбогдох зөвшөөрөл олгох, холболт хийх хугацааг 40 хоногт багтаах;
- Тусгай зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагааг цахимжуулж, үйл ажиллагааг www.license.mn-д нэгтгэх, цахимаар шийдвэр гаргах хугацааг тогтоох, төрийг үйлчилгээний нэгдсэн системд холбох;
- Төрөөс зах зээлд нөлөөлөх аливаа арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийн

өмнө үр дүн, зорилттой уялдуулж үе шаттай хэрэгжилтийг дүгнэж, зогсоох стратеги (exit strategy)-ийг боловсруулдаг байх;

- Төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарт олгож байгаа татаас, дэмжлэгийн үр ашигт дүн шинжилгээ хийж, үе шаттайгаар багасгах, зогсоох талаар санал боловсруулах;
- ҮЦТХТ-өөс өмчлөх эрхийн тухайлсан бүртгэл, хадгаламжийн үйл ажиллагааг брокер, кастодианд шилжүүлэх боломжийг судлах.